

Отримано: 08 серпня 2018 р.

Прорецензовано: 19 серпня 2018 р.

Прийнято до друку: 27 серпня 2018 р.

e-mail: Vib28@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-10(38)-4-9

Борейко В. І. Шляхи забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку України. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, вересень 2018. № 10(38). С. 4–9.

УДК 338.2: 330.322: 330.341

JEL Classification: E22, O32

Борейко Володимир Іванович,доктор економічних наук, доцент, проректор з наукової роботи
Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'ячука**ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

У статті досліджено тенденції державної підтримки розвитку науки й інноваційної діяльності підприємств за часи незалежності України. Обґрунтовано важливість інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку країни. Розкрито, що державна політика України з підтримки науки й інноваційної діяльності підприємств не має системного характеру чим відлякує потенційних інвесторів. Для стимулювання наукової й інноваційної діяльності, запропоновано збільшити видатки держави на наукові цілі та забезпечити пільгове оподаткування підприємств, які освоюють і реалізують інноваційну продукцію.

Ключові слова: наука, інноваційна діяльність, інвестиції, промислові підприємства, податкові пільги.

Борейко Владимир Иванович,доктор экономических наук, доцент, проректор по научной работе
Международного экономико-гуманитарного университета имени академика Степана Демьячука**ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ**

В статье исследованы тенденции государственной поддержки развития науки и инновационной деятельности предприятий за время независимости Украины. Обоснована важность инвестиционного обеспечения инновационного развития страны. Раскрыто, что государственная политика Украины по поддержке науки и инновационной деятельности предприятий не имеет системного характера, чем отпугивает потенциальных инвесторов. Для стимулирования научной и инновационной деятельности, предложено увеличить расходы государства на научные цели и обеспечить льготное налогообложение предприятий, осваивающих и реализующих инновационную продукцию.

Ключевые слова: наука, инновационная деятельность, инвестиции, промышленные предприятия, налоговые льготы.

Volodymyr Boreiko,Doctor of Economics, Associate Professor, Vice-rector in science work
at the International Economics and Humanitarian University named after academician Stepan Demianchuk**WAYS OF ENSURING INVESTMENT AND INNOVATION DEVELOPMENT OF UKRAINE**

The article examines the trends of the state support of the enterprises' scientific and innovative development activity during the independence of Ukraine. The importance of investment support of country's innovative development is grounded. It is disclosed that the state policy of Ukraine for the support of enterprises' scientific and innovative activity is not systemic and often changes, thus discouraging potential investors who could finance the development and production of new products. It has been determined that in recent years state financing of scientific research is constantly decreasing, simultaneously the total amount of enterprises financing of scientific and research the share of the state and customers of products is reduced, and the share of own funds of these enterprises is increasing. It is substantiated that if Ukraine does not change its attitude towards the scientific activity of innovative products developers and producers, it will further deepen its lagging behind the industrial development of other countries in the world. In order to stimulate scientific and innovative activities, as well as to increase the competitive advantages of domestic products in international markets, it is proposed to increase state expenditures for scientific purposes and provide preferential taxation for enterprises producing and selling innovative products.

Key words: science, innovation, investments, industrial enterprises, tax incentives.

Постановка проблеми. Впродовж двадцяти семи років незалежності економіка України, яка на початку дев'яностих років ХХ століття мала значний ресурсний, промисловий та інноваційний потенціал, відкотилася у своєму розвитку на задвірки світової економіки. Якщо, наприклад, у 1990 році за виробництвом валового внутрішнього продукту (ВВП) на одну особу вона випереджала економіку сусідньої західної Польщі на 20%, то у 2016 році – поступалася їй вже на 45% [1]. Це спричинилося до закриття багатьох промислових підприємств, переорієнтації національної економіки на виробництво продукції з

низьким ступенем переробки, втрати найкращих науковців, інженерів і робочих кадрів, а також зубожіння більшої частини населення.

Водночас, видатки України на наукову діяльність щорічно знижувалися. Якщо багато країн Європейського Союзу (ЄС) уже досягли розумних меж збільшення видатків на науку на рівні приблизно 3% ВВП [2, с. 9], то в Україні цей показник за останні роки не перевищував 1% [1].

У нашій країні істотно поглибилася диспропорція між упровадженням інновацій підприємствами й обсягами реалізованої ними інноваційної продукції. За період 2000–2016 років частка інноваційно-активних підприємств у промисловості перебувала в межах 13,6–14,8%, коливаючись по роках у щільній залежності від загальноекономічного стану країни. Натомість питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової невпинно скорочується. Упродовж 2000–2015 років вона скоротилася з 9,4 до 1,4% [3, с. 138].

Відповідно, навіть і незначна кількість інноваційної продукції, яка була розроблена в нашій країні та отримала підтримку у виробників, через різні причини, не змогла пробитися на вітчизняний і міжнародний ринок, що засвідчує її не високу конкурентоспроможність. А це підтверджує недостатньо ефективне використання коштів виділених як з державного бюджету, так і самими підприємствами на фінансування наукових розробок.

Однак в Україні іншого шляху для забезпечення динамічного розвитку національної економіки, ніж створити сприятливе середовище для залучення інвестицій і направлення їх на реалізацію інноваційних проектів немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан економіки України змушує все більше вітчизняних учених задуматися над нинішнім тупиковим напрямом її розвитку та шукати шляхи подолання відставання національної економіки від економік промислово-розвинутих країн світу. За останні роки цій проблемі присвятили свої публікації такі відомі українські науковці: О. Амоша [4], В. Вишневський, Б. Данилишин, В. Геєць [2], І. Єгоров, Г. Єршова, П. Єщенко, О. Пилипенко, В. Тарасевич. Узагальненим висновком усіх зазначених дослідників буде теза про те, що без державної підтримки науки й інноваційної діяльності, наша країна все більше відставатиме від своїх західних партнерів.

Так, наприклад, на думку академіка НАН України О. І. Амоші: «Будь-яка держава, що демонструє прихильність до промислової конкурентоспроможності та економічного зростання, підвищення добробуту громадян, відносить до переліку своїх головних цілей забезпечення процвітання науки та надання виробничого характеру науковим дослідженням і розробкам» [4, с. 53].

Однак, не зважаючи на загальну стурбованість науковців недостатніми інвестиціями держави в науку й інноваційну діяльність, бюджети України впродовж усіх років її незалежності носили популістсько-соціальну направленість. Водночас, обіцяючи населенню збільшення соціальних гарантій «уже сьогодні», політики скромно замовчували те, що таким діями економічний розвиток країни і відповідно соціальні гарантії в майбутньому будуть зведені до мінімуму.

Отже, проблема дослідження ролі держави в забезпеченні інвестиційно-інноваційного розвитку країни потребує подальшого поглибленого розкриття.

Мета і завдання дослідження. Метою нашої статті є аналіз діяльності України з підтримки науки і впровадження інновацій та обґрунтування шляхів забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку країни.

Завдання статті:

- з'ясування тенденцій державної підтримки науки й інновацій в Україні;
- обґрунтування важливості інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку країни;
- визначення напрямів стимулювання наукової й інноваційної діяльності установ і підприємств.

Виклад основного матеріалу. Важливість освіти, науки й інновацій у забезпеченні динамічного розвитку економік країн визначили ще класики політичної економії. Так, Д. Рікардо, обґрунтовуючи, що прибуток має природну тенденцію падати, тому що «з прогресом суспільства і багатства потрібна додаткова кількість харчів отримується при витратах все більшої і більшої праці» зазначав: «На щастя, ця тенденція, це, так би мовити, тяжіння прибутку, призупиняється через повторні проміжки часу завдячуючи удосконаленням в машинах, що використовуються при виробництві предметів першої необхідності, а також відкриттям у агроекономічній науці, які дозволяють нам зберегти частину праці, яка була потрібна раніше, і таким чином знизити ціну предметів першої необхідності працівника» [5, с. 105].

Спираючись на висновок свого попередника, послідовник класичної політекономії А. Маршалл обґрунтував, що для того, щоб країна процвітала, держава повинна постійно збільшувати видатки на освіту та науку: «... економічна вигода від використання одного великого промислового відкриття цілком достатня для покриття витрат на освіту для цілого міста, тому що одна така ідея, як, наприклад, головне відкриття Бессемера, забезпечує такий же приріст виробничої потужності, як і праця 100 тисяч людей» [6, с. 294].

Колосальні наукові відкриття ХХ століття, які дозволила значно підвищити добробут громадян країн підтвердили висновки зазначених і багатьох інших учених. Тому ще на початку третього тисячоліття, коли

Україна почала долати наслідки економічних потрясінь попереднього десятиліття, відомий український економіст М. Павловський, який критично ставився до здійснюваних у країні перетворень, виділив дві моделі переходу від соціалізму до ринкових відносин. Перша – модель неоконсервативної школи на базі монетарної теорії М. Фрідмена, яку впроваджували за програмою «шокової терапії», що спричинило зубожіння більшої частини населення. Друга – це модель Китайської Народної Республіки, що базується на інноваційній теорії нашого земляка – відомого економіста М. І. Туган-Барановського, на інноваціях та інвестиціях у пріоритетні галузі, що передбачає поступове здійснення реформ на наукових засадах [7, с. 21]. Водночас, учений застерігав українських урядовців від не повторення помилок, які спричинили кризу 1929–1933 років у США.

Важливості інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку країни та критиці соціальної направленості Зведеного бюджету України присвятили свої праці і сучасні провідні вітчизняні економісти. Так, наприклад, академік НАН України В. М. Геєць зазначав, що: «Важливо, щоб промислова політика, будучи інструментом цілеспрямованої реалізації державних пріоритетів, у сучасних умовах мала характер інновацій, тобто була спрямована на досягнення і на внутрішньому, і на зовнішніх ринках конкурентних переваг, які спиратимуться на унікальні ресурси, нагромаджені активи, інноваційні здобутки. Для цього Україні необхідно остаточно відійти від політики стимулювання соціальних видатків, у яких ключову роль відіграє бюджет, і загалом від соціальних зобов'язань держави, якими український уряд багаточисельно «обріс, та перейти до середньо- і довгострокових бюджетних інвестицій» [2, с. 13].

Узагальнюючи думки провідних зарубіжних і вітчизняних економістів, можна зробити висновок, що держава, яка поставила перед собою ціль через інвестиційно-інноваційну політику забезпечити динамічний розвиток економіки країни, повинна забезпечити:

- випереджаючий, порівняно з ростом валового внутрішнього продукту (ВВП), ріст видатків держави фінансування наукової й інноваційної діяльності суб'єктів господарювання;
- стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності галузей і регіонів, надання їм свободи щодо вибору напрямів фінансування наукових проектів;
- стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, потенційних українських та зарубіжних замовників наукових досліджень, а також новітньої продукції.

У контексті зазначеного Україні необхідно:

- змінити динаміку обсягів фінансування на рівні держави і регіонів програм розвитку науки, техніки та новітніх технологій;
- змінити питому вагу в державному та регіональних бюджетах витрат на наукові, та науково-дослідні роботи, забезпечивши їхній паритет із видатками на соціальні цілі;
- запровадити державі механізми стимулювання розвитку науки і техніки, підприємств, які впроваджують інновації, інвесторів, які здійснюють інвестиції в інноваційні проекти та підвищення престижності наукової праці.

Водночас, ключовим елементом державної бюджетної та податкової політики повинно бути бажання забезпечити успішний економічний розвиток країни в майбутньому, що потребує зміни соціально-орієнтованої політики нашої країни на інноваційно-орієнтовану.

Однак такі пропозиції в законодавчих та урядових колах нашої країни, як правило, розглядають як крамольні, оскільки вітчизняні політики, реалізуючи свої популістські намагання, не бачать можливості зменшити видатки на соціальні цілі та збільшити їх на фінансування розвитку науки та впровадження інновацій. Тому державні програми з підтримки наукових установ і підприємств, які впроваджують інноваційні проекти, носять половинчастий характер. Вони часто змінюються. До того ж, досить часто зміни, які Україна вносить у своє законодавство з підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності, погіршують умови господарювання інвесторам, які вже інвестували свої кошти в національну економіку, порівняно з тими, які їм обіцяли раніше.

Так, у 1999 році було прийнято Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної й інноваційної діяльності технологічних парків», який передбачав фінансову підтримку та цільові субсидії підприємствам, що виконують проекти технологічних парків [8].

Проте постійна змінюваність зазначеного закону, обмеженість його щодо кола задіяних учасників і проектів і недостатня економічна обґрунтованість пільг для учасників технологічних парків, що впроваджували наукові проекти, засвідчили, що існували значні відмінності між задекларованими та реально наявними в законодавстві України пріоритетами для розвитку науки, і що цілі, які ставилися розробниками згаданого закону, не були досягнуті.

Наприклад, у першій редакції аналізованого закону було зазначено, що суми ПДВ і податку на прибуток підприємств, нараховані за операціями, пов'язаних із виконанням проектів технологічних парків, їх учасники зараховують на спеціальні рахунки та використовують зазначені суми виключно на наукову та науково-технічну діяльність, розвиток власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз. Водночас цей закон звільняв учасників технологічних парків від сплати збору до Державного інно-

ваційного фонду, ввізного мита та ПДВ під час ввезення сировини, матеріалів, устаткування, обладнання, комплектуючих та інших товарів (крім підкацизних), які не виробляються в Україні, для використання в проектах технологічних парків [8].

Проте Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» зазначені пільги були скасовані [9], а змінами, внесеними Законом України № 3333 від 12.01.2006 р. до Закону України № 991-XIV, була відновлена пільга щодо сплати податку на прибуток, тоді, як пільг щодо сплати ПДВ на операції, пов'язані з виконанням інноваційного проекту, відновлено не було. Водночас 50% зазначених сум податків слід було зараховувати на спеціальний рахунок виконавців інноваційних проектів, а решта 50% – на спеціальний рахунок керівного органу відповідного технологічного парку. До того ж, було відновлено пільгу щодо сплати ввізного мита під час ввезення нового обладнання, а також матеріалів, які не виробляють в Україні, а пільгу щодо сплати ввізного ПДВ на зазначені товари було замінено податковим векселем [8].

У 2002 р. було прийнято Закон України «Про інноваційну діяльність» [10]. Проте ст. 22 цього закону, яка передбачала, що від сплати ввізного мита та ПДВ звільняються сировина, обладнання, комплектуючі й інші товари, що ввозяться на територію України і необхідні для виконання пріоритетних інноваційних проектів, за якими передбачено випуск інноваційних продуктів, була направлена більше на підтримку зарубіжних підприємств, ніж вітчизняних. І хоча згодом доповненнями до зазначеного закону були внесені зміни, які скасовували пільги для ввезеного обладнання, аналоги якого випускаються в Україні, тенденцію українських промисловців направляти інноваційні кошти на фінансування науки в інших країнах світу перебороти не вдалося.

Під час прийняття нової редакції Податкового кодексу України у 2010 році передбачалося, що він повинен був відіграти свою роль у стимулюванні інвестиційно-інноваційної діяльності. Проте податкові пільги були передбачені тільки для виробників альтернативних видів палива й електроенергії, виробленої з відновлювальних джерел енергії, космічної та літальної техніки, а також продукції галузі суднобудування, до того ж, переважно в частині ввезення імпортного обладнання, устаткування та техніки, тоді як науково-дослідні підприємства отримали податкові пільги тільки в космічній і літакобудівельній галузях [11, с. 482–497].

Варто також наголосити, що за останні п'ятнадцять років в Україні не було прийнято ні одного закону, який би розширював інноваційні можливості підприємств. Тому вітчизняні виробники інноваційної продукції сьогодні можуть надіятися тільки на фінансову підтримку держави, передбачену Законом України № 40-ІУ [10], яка в нинішній редакції містить безвідсоткове кредитування пріоритетних інноваційних проектів коштом Державного бюджету України та місцевих бюджетів країни, а також майнове страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків, тоді як розділ V цього Закону, який визначав особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності скасований. Наведене явно засвідчує недостатність державної підтримки для інноваційного прориву національної економіки.

Не отримують державної підтримки і науково-дослідні установи, що, наприклад, дало підстави почесному професору Національної металургійної академії України А. Ф. Гриньову зробити висновок, що: «На жаль, за останні 25 років відбулось істотне руйнування системності: наукова розробка технології, видача початкових даних для проектування, сам проект, замовлення на виготовлення устаткування, створення об'єкта, його освоєння» [12, с. 5].

Загальні наслідки неефективної державної наукової й інноваційної політики України засвідчують також статистичні дані. Так, якщо з 2000 по 2013 рік фінансування наукових і науково-технічних зросло з 376 до 1396 млн дол. США, або в 3,7 рази, то у 2015 році воно зменшилося до 560 млн дол. США. Водночас частка держави у фінансуванні наукових і науково-технічних робіт знизилася із 44,6% у 2012 році до 34,5%. Також знизилася і частка замовників наукових і науково-технічних робіт. Якщо у 2000 році вона становила 61,7%, то у 2015 році тільки 38,3%. Це зумовило збільшення частки власних коштів виконавців наукових замовлень із 3,0% у 2000 році до 24,6%, а у 8 разів у 2015 році. Таке зменшення спричиняє недостатнє фінансування видатків на оновлення матеріально-технічної бази та зниження реальної зарплати співробітників наукових і науково-дослідних установ (таблиця 1).

Ще гірша ситуація в Україні склалася з фінансуванням інноваційної діяльності промислових підприємств. Так, якщо впродовж 2000–2011 років фінансування інноваційних витрат у промисловості зросло із 324 до 1799 млн дол. США, то у 2015 році цей показник знизився до 632 млн дол. Одночасно, частка Зведеного державного бюджету у фінансуванні промислових підприємств, за винятком 2014 року, не перевищувала 2%. Викликає також законну стурбованість «прохолодне» ставлення до фінансування українських інноваційних проектів в інвесторів. Якщо у 2013 році їх частка складала 14,5% (2010 році – 30,4%) то у 2015 році тільки 0,9%. Отже, наприклад, у 2015 році 97,2% видатків на інноваційні цілі здійснювалося коштом власних підприємств. Як результат, кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, зменшилася із 1491 у 2000 році до 723 у 2015 році, або вдвічі.

Таблиця 1*

Показники фінансування наукової й інноваційної діяльності в Україні

Показники	Роки							
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Фінансування наукових і науково-технічних робіт, млн дол. США	376	1007	1134	1173	1321	1396	868	560
Зокрема:								
– з держбюджету, %	30,0	33,2	41,2	40,2	44,6	42,7	39,0	34,5
– власних коштів, %	3,0	6,6	9,7	8,8	10,6	13,1	18,7	24,6
– коштів замовників, %	61,7	56,9	47,5	49,7	42,6	42,3	40,6	38,3
Фінансування інноваційних витрат у промисловості, млн дол. США	324	1122	1014	1799	1482	1196	647	632
– з держбюджету, %	0,5	0,8	1,2	1,1	2,1	1,9	4,6	0,7
– власних коштів, %	79,6	87,7	59,4	52,9	63,9	72,9	85,0	97,2
– коштів інвесторів, %	10,4	4,1	30,4	0,7	10,0	14,5	1,9	0,9
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації	1491	810	1217	1327	1371	1312	1208	723

* Складено автором за даними [1].

Із наведеного аналізу зрозуміло, що в Україні немає чіткої програми інвестиційно-інноваційної діяльності, що зумовлює зменшення кількості науковців і підприємств, які проводять наукову діяльність і впроваджують інновації; зменшення питомої ваги витрат держави на наукові й інноваційні цілі та збільшення питомої ваги власних капіталовкладень підприємств в інвестиційно-інноваційні проекти; брак упровадження великих ефективних державних програм у сфері раціонального використання ресурсного потенціалу, енергозбереження, освоєння та виробництва новітньої техніки, а також упровадження новітніх технологій.

Отже, якщо Україна не змінить своє ставлення до державної бюджетно-податкової підтримки та фінансового забезпечення діяльності наукових і науково-дослідних установ, розробників і виробників інноваційної продукції, то це швидкими темпами поглибить її подальше відставання від промислово розвинутих країн світу, а вітчизняна продукція позбудеться тих залишків конкурентних переваг, якими вона володіє сьогодні.

Тому для того, щоб цей песимістичний сценарій розвитку національної економіки, її галузей і регіонів не наступив, Україні необхідно:

- забезпечити фінансування видатків на наукову діяльність у розмірі 3% від ВВП;
- забезпечити реалізацію інноваційної продукції вітчизняними підприємствами оподатковувати за нульовою ставкою ПДВ;
- звільнити на 5 років доходи, отримувані українськими підприємствами від реалізації інноваційної продукції, від сплати податку на прибуток підприємств;
- забезпечити державне страхування експортної реалізації вітчизняної інноваційної продукції.

Висновки. Розвиток науки й інноваційної діяльності підприємств є ключовим елементом забезпечення динамічного розвитку національної економіки. Тому важливість інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку країни неодноразово обґрунтовували провідні зарубіжні та вітчизняні економісти. Однак державна політика України з підтримки науки й інноваційної діяльності підприємств не має системного характеру, чим відлякує потенційних інвесторів, які б могли фінансувати розробку та виробництво новітньої продукції.

Проведені дослідження засвідчили, що частка української держави у фінансуванні наукових і науково-технічних робіт за останні роки постійно зменшується. Водночас зменшилася частка, яку виділяють на фінансування наукових досліджень замовники відповідної продукції. Це погіршує умови роботи наукових і науково-дослідних підприємств, зменшує їхні можливості для оновлення матеріально-технічної бази та підвищення заробітної плати своїм співробітникам. Від фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств держава практично повністю усунулася, оскільки її частка впродовж досліджуваного періоду, за винятком 2015 року, не перевищувала 2%.

Виходячи із зазначеного, Україні для стимулювання наукової та інноваційної діяльності, а також із метою підвищення конкурентних переваг вітчизняної продукції на міжнародних ринках, необхідно забезпечити фінансування видатків держави на наукові цілі в розмірі 3% від ВВП; забезпечити пільгове оподаткування підприємств, які освоюють і реалізують інноваційну продукцію, та забезпечити державне страхування їхніх ризиків.

Подальші дослідження потрібно направити на обґрунтування механізмів надання фінансових переваг іноземним і вітчизняним інвесторам, які будуть направляти свої інвестиції на підтримку наукової та інноваційної діяльності.

Література

1. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstst.gov.ua> (Дата відвідування 25.06.2018).
2. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. *Економіка України*. 2014. № 12. С. 4–19.
3. Єршова Г. В. Інноваційна діяльність в Україні: основні тенденції та проблеми. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 4. С. 137–148.
4. Амоша О. І., Землянкін А. І., Підоричева І. Ю. Удосконалення системи управління інноваціями як умова прискорення структурних реформ в Україні. *Економіка України*. 2015. № 9. С. 49–65.
5. Рикардо Д. Начало политической экономии. Сочинения. Т. 1. М. : Госполитиздат, 1955. 360 с.
6. Маршалл А. Принципы экономической науки. Т. 1. М. : Прогресс. Универс, 1993. – 415 с.
7. Павловський М. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). Київ : Техніка, 2001. – 312 с.
8. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» від 16 липня 1999 року № 991-XIV із змінами і доповненнями та в редакції Закону України від 12 січня 2006 року № 3333-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14> (Дата відвідування 27.07.2018).
9. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік та деяких інших законодавчих актів України» від 25 березня 2005 № 2505-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-15> (Дата відвідування 12.07.2018).
10. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04 липня 2002 року № 40-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (Дата відвідування 22.07.2018).
11. Податковий кодекс України. – Вінниця : ТОВ «Поліграф-севіс», 2010. 512 с.
12. Проблеми і перспективи інноваційного розвитку металургійної промисловості України. *Економіка України*. 2016. № 3. С. 3–16.